

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЛОЗОВА НАТАЛІЯ ГРИГОРІВНА

УДК 811.161. 2 + 81'374.82

**ІДЕОГРАФІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОГНІТОСЕМНОГО
ПРОСТОРУ НАЗВ СУБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Луцьк – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Науковий керівник: доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник
Іващенко Вікторія Людвігівна,
Інститут української мови НАН України,
завідувач відділу наукової термінології.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Стишов Олександр Анатолійович,
Інститут філології Київського університету
імені Бориса Грінченка,
професор кафедри української мови;

кандидат філологічних наук
Монастирська Римма Іванівна,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
старший викладач кафедри української мови.

Захист відбудеться 20 січня 2017 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.02 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки (вул. Винниченка, 30-а, ауд. 407, м. Луцьк, 43021).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: вул. Винниченка, 30-а, м. Луцьк, 43021.

Автореферат розіслано 19 грудня 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

О. І. Приймачок

Загальна характеристика роботи

Сучасний етап розвитку мовознавства характеризується зміною парадигм його досліджень, зокрема у бік когнітивного підходу до вивчення та розуміння мовних явищ, за якого мову не вважають лише монополією лінгвістики, а трактують як різновид когнітивного процесу (М. Тернер, Дж. Лакофф, М. Джонсон, Дж. Лайонз, Р. Теммерман, О. С. Кубрякова, М. М. Болдирєв, Г. В. Колшанський, В. А. Маслова, З. Д. Попова, Й. А. Стернін, Ж. В. Краснобаєва-Чорна, О. О. Селіванова, В. Л. Іващенко, Д. Б. Гудков, А. Я. Середницька та ін.). Помітно активізувалася проблематика вивчення логічних, логіко-філософських, логіко-лінгвістичних та прагматичних аспектів семантики (В. Л. Васюков, О. Г. Драгаліна-Чорна, В. В. Долгоруков, Н. Д. Арутюнова, В. З. Дем'янков, О. Д. Смирнова, С. М. Дерба, Р. І. Монастирська та ін.).

Не минули дослідницької уваги й питання: ідеографічної, тематичної та концептуальної організації лексичних одиниць (Ю. М. Караулов, В. В. Морковкін, О. С. Баранов, Ж. В. Краснобаєва-Чорна, А. Т. Літвінчук, О. О. Маковська, А. Я. Середницька, О. І. Южакова, Н. Г. Єсипенко, Л. Г. Бабенко, Є. А. Карпіловська та ін.); динамічних процесів у лексико-семантичній системі мови та в окремих її тематичних групах і мікрогрупах, взаємодії загальноновживаної й термінологічної лексики (К. Я. Авербух, С. В. Гриньов, Л. В. Струганець, О. А. Стишов та ін.); функціонально-стильової диференціації лексичних одиниць (М. І. Навальна) тощо.

Об'єктом наукових пошуків були й назви осіб за професією, ремеслом, процесом навчання та виховання, родом діяльності, загальні, неологічні й індивідуально-характеризаційні назви осіб, авторські назви осіб зі значенням збірності, назви осіб-діячів, осіб-виконавців, гендерні неологізми, новотвори-фемінітиви, агентивно-професійні назви осіб жіночої статі (О. Л. Безсонова, Л. П. Жаркова, Г. Г. Дідківська, Л. А. Шкатова, В. Л. Іващенко, Ю. І. Жадько, Ж. А. Закупра, В. Л. Воронцова, В. М. Коломоєць, А. М. Архангельська, Г. М. Вокальчук, О. А. Стишов, Ю. П. Маслова, Л. І. Недбайло, М. В. Скаб, В. В. Максимчук, Н. Ф. Стаховська, О. В. Кровицька, Т. А. Гришенкова, О. І. Мойсєєв, Я. В. Пузиренко, Л. О. Самусевич, М. П. Годована та ін.).

Проте поза увагою мовознавців залишилася проблема вивчення глибинних механізмів вираховування лінгвістичного знання, одним з яких є знання про *когнітосемну структуру* консубстанційних термінів, які функціонують на межі взаємодії загальноновживаних слів і термінів (за визначенням С. В. Гриньова), що й зумовило **актуальність дослідження**. Чимало таких одиниць є в галузі культури та мистецтва. Серед них, зокрема, й *назви суб'єктів культурної діяльності* (НСКД), виявлення когнітосемної структури яких передбачає оперування такою елементарною одиницею як *когнітосема*, сформованою на основі *когнітем* – компонентів пізнання (описані в працях В. Л. Іващенко, Н. С. Ольховської, С. І. Дербеньової, О. П. Дубчак та ін.) і *сем* – компонентів значення (описані в працях А. Вежицької, А. А. Уфимцевої, Д. М. Шмельова, Ж. П. Соколовської,

О. К. Жолковського, З. Д. Попової, Й. А. Стерніна, О. О. Селіванової та ін.), а отже, розроблення методики когнітивно-семасіологічного аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах двох тем: відділу наукової термінології Інституту української мови НАН України “Українське термінознавство початку ХХІ ст.: теорія і практика” / 2011–2015 рр. (Державний реєстраційний номер теми 0111U001185) та кафедри української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки “Граматичні одиниці і категорії сучасної української мови”. Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 5 від 28 квітня 2016 року).

Мета роботи – розкрити механізми когнітосемної структури НСКД, здійснити ідеографічне моделювання їхніх когнітопросторів в українському законодавстві галузі культури та мистецтва, у мистецтвознавчій та загальномовній лексикографії й на цій основі сформулювати окремі теоретико-методологічні положення когнітивної семасіології.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) на основі аналітичного огляду праць, присвячених проблемам традиційної та когнітивної семасіології, когнітивного й семасіологічного термінознавства, сформулювати теоретико-методологічні засади дослідження, ввести до наукового обігу поняття “когнітосема”, обґрунтовуючи його кореляцією понять “когнітема” і “сема”;

2) окреслити основні одиниці метамови опису дослідження, визначити їх та розкрити співвідношення між ними;

3) за визначенням переліком джерел зібрати, паспортизувати, покласифікувати й описати НСКД, розкрити особливості репрезентації їхніх законодавчих і наукових дефініцій та філологічних тлумачень;

4) виявити й систематизувати логічні помилки, засвідчені в законодавчих і наукових дефініціях НСКД в кореляції з відповідними філологічними тлумаченнями в загальномовних словниках;

5) описати особливості ідеографічної організації НСКД за рівнями концептуалізації та ступеневою градацією понять в українському законодавстві, термінографічному просторі культури та мистецтва й загальномовних лексикографічних джерелах;

6) за допомогою розробленої методики когнітивно-семасіологічного аналізу описати особливості когнітосемної структури НСКД у досліджуваних когнітопросторах і на цій основі укласти новий тип словника.

Об'єктом дослідження є когнітосемний простір НСКД в українській мові.

Предмет дослідження – ідеографічна організація когнітосемного простору НСКД за рівнями концептуалізації у сферах українського законодавства, мистецтвознавства та загальномовного вжитку.

Методи дослідження. Мета й специфіка роботи зумовили потребу комплексного використання, по-перше, загальнонаукових методів: індукції, дедукції, аналізу, синтезу, класифікації; по-друге, конкретно-наукових,

лінгвістичних. Серед основних такі: структурний (для опису НСКД), спостереження (для з'ясування стану вивчення досліджуваної проблеми та особливостей формулювання законодавчих і наукових дефініцій та загальномовних тлумачень тих самих назв); наукового опису (для фіксації результатів спостереження за особливостями побудови законодавчих, наукових та наївних дефініцій НСКД у різних когнітопросторах), системного (для віднаходження системотвірних понять і структурування НСКД за рівнями ідеографічної організації); кількісного підрахунку (для з'ясування словотвірної продуктивності, виявлення співвідношення когнітосемного складу, логічних помилок у дефініціях НСКД та їх розподілу за рівнями концептуалізації). Використано також методики: поняттєвого аналізу (для встановлення основних типологічних різновидів дефініцій і тлумачень та виявлення в них логічних помилок); компонентного й розробленого в дослідженні когнітивно-семасіологічного аналізу (для з'ясування семного й когнітемного складу НСКД); асоціативного експерименту (для з'ясування на прикладі терміна *виконавець* процедури віднаходження психологічно реального значення слів і побудови на цій основі когнітивної дефініції).

Джерела фактичного матеріалу: нормативно-правові акти, що стосуються сфери культури та мистецтва; загальномовні словники (тлумачні, діалектні, іншомовних слів); галузеві словники, довідники, енциклопедії з культури й різних видів мистецтва; класифікатор професій. Матеріалом дослідження слугували законодавчі й наукові дефініції та філологічні тлумачення 1692 НСКД, зафіксовані в українських загальномовних словниках, законодавстві й термінографічних працях галузі культури та мистецтва, зокрема художньої літератури, кінематографії, сценічного, пластичного, музичного мистецтва, архітектури, дизайну, прикладного й декоративно-ужиткового мистецтва, фольклору, народних ремесел та промислів, музейної, архівної, бібліотечної справи, книговидання, телебачення, радіо, естетичного виховання й фахової культурно-мистецької освіти.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві: 1) введено до наукового обігу поняття когнітосеми й когнітосемного простору; на цій основі розроблено методику когнітивно-семасіологічного аналізу консубстанційних назв і сформульовано окремі теоретичні положення когнітивної семасіології в її екстраполяції на наукові пошуки в сучасному термінознавстві; 2) досліджено ідеографічну організацію когнітосемного простору НСКД за рівнями їх концептуалізації, поняттєвою градацією та когнітемним і семним складом у загальному вжитку, сфері законодавства й фаховому середовищі культури та мистецтва; 3) розроблено ґрунтовну типологію логічних помилок у законодавчих і наукових дефініціях та філологічних тлумаченнях.

Теоретичне значення дослідження полягає у формулюванні теоретичних положень: щодо когнітосемного складу лексичних одиниць, що поглиблює знання про логічні аспекти семантики термінів і є вагомим внеском у теорію семантичних категорій; щодо розмежування тематичної та

ідеографічної класифікації за рівнями концептуалізації, що розширює знання з основ концептології та системології як засадничих для термінознавчих досліджень і доповнює загальні положення теорії лексико-семантичного поля. Розроблення типології логічних помилок у законодавчих і наукових дефініціях та філологічних тлумаченнях консубстанційних назв на засадах логічної семантики допомагає виробити теоретичні рекомендації щодо їх формулювання.

Практичне значення роботи полягає у створенні зведеної картотеки НСКД, у можливості її використання в лексикографічній практиці, зокрема поповнення реєстрів уже наявних словників, а також у практиці укладання тематичних (для широкого загалу користувачів) та ідеографічних (для фахівців у галузі культури й мистецтва) словників. Практичним результатом дослідження стало укладання “Зведеного словника назв суб’єктів культурної діяльності в українській мові”. Основні положення дисертації можуть бути використані: при викладанні нового спецкурсу “Основи когнітивної семасіології”, а також спецкурсів із лексикології, термінології на філологічних факультетах вищих навчальних закладів; для написання наукових робіт, створення не лише навчально-методичних посібників і підручників із мовознавчих дисциплін, а й електронної бази даних НСКД та зведеного корпусу їхніх дефініцій у вільному доступі в мережі Інтернет.

Особистий внесок здобувача. Автор усі теоретичні положення сформулював і практичні результати отримав самостійно. Пошук та аналіз лексикографічних і літературних джерел за темою дисертації, інвентаризація НСКД за джерелами добору мовного матеріалу, формулювання понять “когнітосема” й “когнітосемний простір” та розроблення на цій основі методики когнітивно-семасіологічного аналізу, виявлення логічних помилок у формулюваннях законодавчих і наукових дефініцій та філологічних тлумачень консубстанційних назв, укладання “Зведеного словника назв суб’єктів культурної діяльності в українській мові” виконано автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення дисертації оприлюднено на 11-ти наукових і науково-практичних конференціях, семінарах, форумах: III Міжнародній науковій конференції “Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі” (Кам’янець-Подільський, 2009), Всеукраїнському лінгвістичному форумі молодих учених (Київ, 2010, 2012), практичному семінарі відділу наукової термінології Інституту української мови НАН України “Проблеми української термінографії” (Київ, 2010), Всеукраїнській науковій конференції за участю молодих учених “Концепти та константи в мові, літературі, культурі” (Київ, 2011), Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури” (Львів, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції “Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії” (Львів, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції “Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів” (Одеса, 2013), Четвертій міжнародній науково-

практичній Інтернет-конференції “Діалог мов – діалог культур. Україна і світ” (Мюнхен, 2013), Міжнародній науковій конференції “Українська термінологія і сучасність” (Київ, 2013, 2015), на засіданні кафедри української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, 2016).

Публікації. Основні положення й результати дослідження викладено в 16 статтях, із них 9 опубліковано у фахових виданнях України, 2 – у закордонних, а також 5 – у тезах доповідей, виголошених на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура та зміст роботи. Дисертація складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, списку умовних скорочень використаних джерел (76 позицій), списку використаної літератури (280 позицій) та семи додатків. Загальний обсяг дисертації – 470 сторінки, із яких – 205 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** подано загальну характеристику роботи, де обґрунтовано її актуальність, зазначено зв’язок із науковими програмами, планами й темами, сформульовано мету й завдання, визначено об’єкт і предмет, методи й основні джерела дослідження, окреслено новизну, теоретичне й практичне значення, подано відомості про апробацію дисертації та її структуру.

У **першому розділі** “Семасіологія кінця ХХ – початку ХХІ століть” розкрито загальномовні аспекти семасіології як наукової дисципліни, її становлення, на основі лінгвістичних дискусій сформульовано предмет та завдання відповідно до визначення самого поняття “семасіологія” (за працями В. В. Виноградова, М. М. Покровського, М. М. Шанського, Л. О. Новикова, М. Ф. Алефіренка, І. К. Білодіда, Ж. П. Соколовської, Л. О. Кудрявцевої, О. О. Селіванової, В. В. Левицького, В. М. Манакіна та ін.). Закцентовано увагу на засадах семасіологічного термінознавства як одного з підрозділів термінознавства (за працями О. В. Суперанської, А. В. Лемова, В. М. Лейчика, С. В. Гриньова-Гриневича, Т. Р. Кияка та ін.). Виокремлено й прокоментовано формування когнітивної семантики (за працями О. О. Селіванової, В. М. Манакіна, М. Ф. Алефіренка, З. Д. Попової, Й. А. Стерніна, М. М. Болдирева та ін.) та когнітивно-семасіологічного термінознавства (за працями П. Фабер, Р. Теммерман, А. В. Лемова, А. Іленкова, І. С. Куликової, Д. В. Салміної, В. Л. Іващенко та ін.).

Проаналізовано й визначено термінопоняття метамови дослідження: 1) “інформема” – “інформаційний простір”; 2) “когнітема” – “когнітемний простір” – “когнітивний / знаннєво-пізнавальний простір” – “когнітопростір” / “знання”; 3) “сема” – “семний простір”, “семема” – “лексико-семантичний простір” – “семантичний / семасіологічний простір”; 4) “когнітосема” – “когніосемний простір” – “когнітивно-семасіологічний простір”; 5) “когнітивна – пропозиційна модель” – “атрибутивне судження”.

Уведення до наукового обігу кореляції понять “когнітема” – “сема” – “когнітосема”, “когнітемний – семний – когнітосемний простір”,

“когнітивний – семантичний / семасіологічний – когнітивно-семасіологічний простір” спонукало до розроблення спеціальної методики дослідження когнітосемної структури консубстанційних назв – *когнітивно-семасіологічного аналізу*, суть якого полягає у віднаходженні когнітем на основі моделювання логічної структури законодавчих, наукових та наївних понять за допомогою пропозиційних моделей у форматі атрибутивних суджень в їх кореляції із семним складом лексичного і/або термінологічного значень слова.

Найоптимальнішим способом представлення знання про той чи той об’єкт дослідження, отриманого в процесі його пізнання в певний спосіб здійснення мисленнєвих операцій, є його моделювання, що спонукає до використання понять “когнітивна модель” (на позначення моделі пізнання досліджуваного об’єкта) та “пропозиційна модель” (на позначення моделі структурування знання про об’єкт дослідження у формі *атрибутивних суджень* через віднаходження його елементів, їх характеристику й указівку на зв’язки між ними), оскільки більша частина структури нашого знання має форму саме пропозиційних моделей (Дж. Лакофф), які формують не лише каркас майбутніх речень (О. С. Кубрякова), а й логічну структуру поняття (М. Г. Тофтул).

На цій основі сформульовано окремі теоретико-методологічні положення когнітивної семасіології, зокрема й когнітивно-семасіологічного термінознавства як самостійного напрямку наукових пошуків.

У **другому розділі** “Законодавчі й наукові дефініції та філологічні тлумачення НСКД як фрагменти когнітосемного простору сучасної української мови” проаналізовано кореляцію понять “значення” – “філологічне тлумачення” – “дефініція” – “визначення”. До наукового обігу введено поняття “дефінітивний простір” і “дефінітивна група”.

НСКД в українській мові проаналізовано як окрему групу лексики. Ключовим для дослідження є визначене в законодавстві в різний спосіб подання концептуально неоднорідне поняття “суб’єкти культурної діяльності” – “фізичні та юридичні особи, які функціонують у сфері культури або реалізують владно-розпорядчі повноваження в цій сфері” (ЗУПК) / “суб’єкти діяльності у сфері культури” – “фізичні та юридичні особи, що провадять культурну діяльність або реалізують владні повноваження у сфері культури” (ЗУПК*).

Більшість НСКД є похідними. Найпродуктивніший спосіб їх творення яких – синтаксичний (близько 965 одиниць), потім морфологічний (727), зокрема суфіксальний (478). Серед витворених суфіксальним способом НСКД в українській мові найчисельнішими є відіменникові похідні (322 одиниці), напр.: *анімалист*, *баталіст*, *куплетист*, *візажист*, *мелодист*. Наступною за чисельністю є група віддієслівних похідних (94 одиниці), напр.: *танцюрист*, *акомпаніст*, *бронзувальник*, *в’язальник*, *інсценувальник*. Чимало назв утворено способом композиції (89 одиниць), напр.: *кінознавець*, *кіномеханік*, *радіооператор*, *телеоператор*, *фотокореспондент* та ін. (композиції з міжнародним компонентом у їхньому складі); *склодув*,

ляльковод, мистецтвознавець, музикознавець та ін. (композити без міжнародних компонентів). З-поміж однослівних, що утворилися суфіксальним способом, вживають переважно НСКД на позначення фізичних осіб за родом діяльності.

Закцентовано увагу на розмежуванні атрибутивних суджень, на основі яких формулюють поняття і за допомогою яких можна віднайти когнітеми (напр.: *аквареліст* – це художник, *акробат* – це артист, *актор* – це виконавець ролей), та атрибутивних словосполучень (напр.: *головний режисер, художня галерея, громадське об'єднання, культурна організація*). Продуктивними моделями творення аналітичних НСКД в українській мові (з-поміж 66) є такі: “іменник у Н. в. + (прикметник + іменник у Р. в.)” – *суб'єкт авторського права*; “іменник у Н. в. + іменник у Р. в.” – *працівник культури*; “[прикметник] + іменник у Н. в.” – *громадське об'єднання*.

У цьому розділі НСКД проаналізовано за типологічними різновидами законодавчих і наукових дефініцій та філологічних тлумачень з огляду на виявлені в них логічні помилки.

В українському законодавстві галузі культури та мистецтва зафіксовано 64 законодавчі дефініції НСКД, які покласифіковано за 8-ма дефінітивними групами. Лише 7,7 % таких дефініцій – співмірні, 92,3 % – сформульовані з логічними помилками, найтипівіша з яких – це відсутність логічно вмотивованого найближчого родового поняття за наявності його законодавчо закріпленого відповідника (50 %), напр.: *демонстратор фільму* – “суб'єкт кінематографії, який здійснює демонстрування (публічний показ) фільму” (ЗУПК**). Поширеним явищем є розкриття обсягу видових понять за відсутності в текстах законів визначень родових понять.

Дефінітивний простір НСКД, засвідчених в українськомовних фахових словниках галузі культури та мистецтва, репрезентують 779 наукових дефініцій, що їх розподілено за 32-ма дефінітивними групами, з-поміж яких 18,4 % – співмірні, 81,6 % – з логічними помилками. Найтипівіші з них – це визначення через опосередковані (*аніمالіст* “митець, який зображує тварин” – ПОМСД, с. 10) та еврисемічні (*автор* “особа, яка створила або винайшла будь-яку працю, написала літературний чи драматургічний твір” – ГСМОП, с. 10) родові поняття. Більшою мірою репрезентовано енциклопедичні (*бандурист* “український народний співець, в минулому найчастіше сліпець-музикант, що акомпанує собі на бандурі. Бандуристи виконували думи, народні пісні тощо” – ЮСМТ, с. 14) та мотиваційні з однією диференційною ознакою (*аматор* “самодіяльний актор (акторка)” – ДТСТЛ, с. 12) наукові дефініції.

В українських загальномовних словниках зафіксовано 876 наївних дефініцій у форматі філологічних тлумачень НСКД. Їх розподілено за 25-ма умовними групами, з-поміж яких помітно переважають ті, що мають логічні помилки (88,1 %), зокрема: еврисемічне родове поняття (*абстракціоніст* “послідовник, прихильник абстракціонізму” – ВТСУМ, с. 3; СУМ, т. 1, с. 7; СУМ-20, т. 1, с. 79) та вказівку на кілька суміжних родових понять (*гейша* “професійна танцівниця, співачка, музикантка, що розважає відвідувачів у

японських чайних будинках чи гостей на прийомах і прислуговує їм” – БСІС, с. 124). Домінують також перифрастичні тлумачення (*архівіст* “працівник архіву” – БСІС, с. 55) й тлумачення через родову належність агента (*абстракціоністка* “жін. до абстракціоніст” – ВТСУМ, с. 3). Є чимало багатозначних назв (22,4 %), напр.: *хор* – “1. Співочий колектив, що разом виконує вокальні твори. 2. Багатоголосий вокальний музичний твір, а також його виконання. 3. Злагожене, дружнє звучання кількох або багатьох голосів” (БСІС, с. 593).

Майже всі дефініції трьох досліджуваних когнітопросторів в українській мові є реальними. Номінальні дефініції більшою мірою засвідчують загальномовні словники.

У третьому розділі “Законодавча концептуалізація НСКД в когнітосемному просторі української мови” розкрито особливості трьох типів класифікацій консубстанційних назв: *тематичної, ідеографічної та концептуальної*.

Усі НСКД розподілено за п'ятьма рівнями концептуалізації (за класифікацію В. Л. Іващенко): суперординаційним, пресуперординаційним, базовим, пресубординаційним / спеціалізованим, субординаційним / вузькоспеціалізованим. Ураховано також 0-й рівень, або рівень категорійних понять, що його задає різний обсяг варіативного термінопоняття “суб’єкти культурної діяльності” (ЗУПК) / “суб’єкти діяльності у сфері культури” (ЗУПК*) та відповідно пов’язана з ним когнітемна неоднорідність його законодавчої дефініції. *Когнітемну*, а разом із нею і *семну неоднорідність* визначено як неспівмірність у засобах змістового й формального вираження компонентів знання, де когнітеми є показниками того, яким фрагментом знання оволодів суб’єкт пізнання, тобто показником ступеня його заглиблення в процес пізнання об’єкта, а семи – корелятами мовного оформлення цього процесу.

Серед особливостей ідеографічної репрезентації когнітосемного простору НСКД за рівнями концептуалізації в українському законодавстві такі: 1) наявність прихованих класифікаційних маркерів – тематично-класифікаційних назв розділів і статей Законів України, блоків терміноодиниць за однією тематичною рубрикою, переліку видових термінопонять у дужках після родового та після двокрапки; 2) відсутність гіпонімів до певних гіперонімів та гіперонімів до чималої кількості гіпонімів (такі місця в ієрархії НСКД марковано знаком (*) біля назви); 3) наявність синонімів, термінів-дублетів і назв на позначення професій та організацій, які функціонують і поза сферою культури та мистецтва (такі назви подано з уточненням у *галузі культури / мистецтва*).

Застосування методики когнітивно-семасіологічного аналізу дає можливість розкрити глибинні механізми законодавчої заміни ключового для дослідження поняття “суб’єкти культурної діяльності” в ЗУПК (когнітеми: ‘суб’єкти – це особи’, ‘особи можуть бути фізичними’, ‘особи можуть бути юридичними’, ‘особи функціонують у сфері культури’, ‘особи реалізують повноваження’, ‘повноваження є владно-розпорядчими’, ‘повноваження

реалізуються у сфері культури’, ‘особами можуть бути працівники’, ‘працівники є творчими’, ‘особами можуть бути спілки’, ‘спілки є творчими’, ‘особами можуть бути організації культури’, ‘особами можуть бути органи державної влади’, ‘особами можуть бути органи місцевого самоврядування’; семи: ‘особа’, ‘юридичний’, ‘фізичний’, ‘творчий’, ‘працівник’, ‘спілка’, ‘організація’, ‘культура’, ‘орган’, ‘влада’, ‘державний’, ‘місцевий’, ‘самоврядування’, ‘функціонувати’, ‘сфера’, ‘реалізувати’, ‘повноваження’, ‘владно-розпорядчий’) на поняття “**суб’єкти діяльності у сфері культури**” в ЗУПК* (когнітеми: ‘суб’єкти – це особи’, ‘особи можуть бути фізичними’, ‘особи можуть бути юридичними’, ‘особи провадять діяльність’, ‘діяльність є культурною’, ‘особи реалізують повноваження’, ‘повноваження реалізуються у сфері культури’, ‘повноваження є владними’; семи: ‘особа’, ‘юридичний’, ‘фізичний’, ‘провадити’, ‘культурний’, ‘діяльність’, ‘реалізувати’, ‘владний’, ‘повноваження’, ‘сфера’, ‘культура’). Зіставлення когнітосемних структур дефініцій обох понять за співвідношенням 14→8 когнітем і 18→11 сем пояснює прагнення законодавців узагальнити пізнаваний досвід у спостереженні об’єкта, а отже, лаконічно формулюючи дефініцію, збільшити обсяг термінопоняття “суб’єкти діяльності у сфері культури” в ЗУПК*, зменшуючи його зміст, формально виражений за допомогою конкретизувальних ознак у понятті “суб’єкти культурної діяльності” в ЗУПК.

На основі законодавчої дефініції поняття “суб’єкти культурної діяльності” НСКД систематизовано за 4-ма векторами ідеографічної організації (↑↓):

1) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “суб’єкт професійної творчої діяльності” (без дефініції) [↑↓ *професійний творчий працівник* (6/18/23 : 9/22/29)¹ ↑↓ *журналіст* (16 : 29), *професійний творчий колектив* (без дефініції) та ін.]; “суб’єкт авторського права” [↑↓ *автор друкованих засобів масової інформації* (без дефініції), *автор фільму* (7 : 10)]; “суб’єкт архітектурної діяльності” [↑↓ *архітектор* (8 : 14), *всеукраїнське об’єднання архітекторів* (без дефініції) та ін.]; “суб’єкт видавничої справи” [↑↓ *видавці* (5 : 7), *виговлювачі* (5 : 8), *замовники видавничої продукції* (7 : 9)]; “суб’єкт діяльності друкованих засобів масової інформації” [↑↓ *засновник / співзасновник друкованого засобу масової інформації* (без дефініції), *редактор* (без дефініції) [↑↓ *головний редактор* (без дефініції)], *трудоий колектив редакції* (без дефініції) та ін.]; “суб’єкт інформаційної діяльності” [↑↓ неградуйоване в українському законодавстві]; “суб’єкт кінематографії” [↑↓ *виробник фільму* (3 : 5), *театральний продюсер* (15 : 14) та ін.];

2) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “особа (людина) за професією” [↑↓ *працівник культури* (20/4/8 : 33/9/11) ↑↓ *постановник* (8 : 10) [↑↓ *балетмейстер-постановник* (без дефініції) та ін.], *режисер* (без дефініції) [↑↓ *режисер театралізованих заходів та свят* (без дефініції) та ін.], *балетмейстер* (без дефініції) [↑↓ *головний балетмейстер* (без дефініції),

¹ Тут і далі через двокрапку подаємо співвідношення когнітем і сем, а через скісну – варіювання когнітемного й семного складу в дефініціях тих самих термінопонять, засвідчених у різних джерелах.

балетмейстер-постановник (без дефініції), *репетитор* (без дефініції) [↑↓ *репетитор з вокалу* (без дефініції), *репетитор з балету* (без дефініції) та ін.], *артист* (без дефініції) [↑↓ *артист-вокаліст* (без дефініції) [↑↓ *соліст* (без дефініції), *оперний артист-вокаліст* (без дефініції), *соліст-бандурист* (без дефініції)] та ін.] ↑↓ “фізична особа” [↑↓ *майстер народного промислу* (11 : 13), *автор* (5 : 7) [↑↓ *автор фільму* (7 : 10)] та ін.]; “юридична особа” [↑↓ *телерадіоорганізація* (14 : 25), *бібліотека* (11 : 14) та ін.];

3) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “об’єднання (група) осіб за професією” [↑↓ *творчий колектив** [↑↓ *професійний творчий колектив* (без дефініції)], *громадське об’єднання* (12 : 18) ↑↓ *аматорське об’єднання* (без дефініції), *професійне об’єднання* (без дефініції) [↑↓ *творча спілка* (11 : 17), *національно-культурне товариство* (без дефініції), *національно-культурний фонд* (без дефініції), *національно-культурна асоціація* (без дефініції)] та ін.];

4) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “культурна організація / організація (заклад, установа, підприємство) культури” [↑↓ *культурна організація загальнодержавного значення* (16 : 17), *культурна організація регіонального значення* (23 : 25), *культурна організація місцевого значення* (8 : 19) [↑↓ *державний навчальний заклад* (у сфері культури) (без дефініції) та ін.], *телерадіоорганізація* (14 : 25) [↑↓ *громадська телерадіоорганізація* (6 : 13), *державна телерадіоорганізація* (5 : 7) та ін.], **організація мовлення* [↑↓ *організація ефірного мовлення* (17 : 26) , *організація кабельного мовлення* (17 : 26)] ↑↓ *бібліотека* (11 : 14), *архівна установа / архів* (24 : 22), *музей* (15 : 19) та ін.]; “держава в особі її органів влади та управління”.

Законодавчі термінопоняття за когнітосемним складом систематизовано також за трьома векторами ідеографічної організації на основі таких дихотомій: 1) “індивідуальний / особа – колективний / об’єднання осіб” (607 термінів); 2) “професійний – непрофесійний / аматорський” (112 термінів); 3) “фізичний – юридичний” (719 термінів). Є терміни, що мають указівку на обидві ознаки – ‘фізичний’ і ‘юридичний’ (їх нараховано 13).

Когнітосемний простір концептуальної організації законодавчо закріплених НСКД формують когнітосеми лише 64 законодавчих дефініцій 60-ти понять. У цьому когнітопросторі є доволі розлогі й дещо інформаційно переобтяжені дефініції, а також кодифіковані для тих самих НСКД, які, в одних випадках, виявляють семну неоднорідність на тлі того самого когнітемного складу змісту термінопоняття, в інших – когнітемну невідповідність або за наявності різного складу когнітем, або того самого складу, проте різних когнітем.

У четвертому розділі “*Мистецтвознавча концептуалізація НСКД в когнітосемному просторі української мови*” виявлено особливості ідеографічної репрезентації досліджуваної групи лексики у мистецтвознавчих словниках, серед яких такі: 1) підпорядкування деяких мистецтвознавчих термінів-гіпонімів гіперонімам за асоціативною ознакою; 2) множинне підпорядкування того самого мистецтвознавчого терміна-гіпоніма різним гіперонімам за наявності внутрішньосистемної та позасистемної багатозначності з уточненням у галузі культури / мистецтва;

3) відсутність деяких мистецтвознавчих термінів-гіпонімів до певних гіперонімів і термінів-гіперонімів до чималої кількості гіпонімів; 6) наявність синонімів.

НСКД у мистецтвознавчому когнітопросторі галузі культури та мистецтва з огляду на їх термінографічну фіксацію систематизовано за 3-ма векторами ідеографічної організації поняття “суб’єкти культурної діяльності”, відповідно структурованого за такою ступеневою градацією:

1) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “*особа (людина) за професією” (у галузі культури та мистецтва) ↑↓ *автор* (7/6/7 : 9/7/9) [↑↓ *архітектор* (7 : 18), *байкар* (1 : 2), *балетмейстер* (11 : 9) та ін. [↑↓ *новеліст* (2 : 3), *поет* (4 : 7) [↑↓ **мандрівний поет* [↑↓ *менестрель* (5 : 8), *трубадур* (4 : 5) та ін.], **народний поет*], *прозаїк* (2 : 4), *романіст* (2 : 4)], *сценарист* (1 : 2)], *аматор* (8/2/8 : 11/2/5), син. *дилетант* (7/1 : 9/1), *любитель* (без дефініції); *діяч* (у галузі культури та мистецтва) (8 : 8) [↑↓ **діяч мистецтв* ↑↓ **діяч театрального мистецтва* ↑↓ *даланг* (5 : 9), *корифей* (5/3/3 : 5/5/4)] та ін. [↑↓ *анекдотник* (2 : 4), *аніматор* (3 : 5), *бондар* (4 : 8), *гончар* (3/5/6 : 6/6/10) [білий *гончар* (3 : 4), *кахельник* (2 : 3) та ін.], *гравер* (3 : 5), *друкар* (5 : 8), *коваль* (2 : 6), *художник* (3 : 8) та ін.], **користувач* (відвідувач) культурної організації [↑↓ *балетоман* (4 : 5), *відвідувач музею* (5 : 10), *глядач* (6 : 12) та ін.], **працівник* / *робітник* (у галузі культури) [↑↓ *диктор* (3 : 6), *звукооформлювач* (3 : 7) та ін.], **фахівець* / *спеціаліст* (у галузі культури та мистецтва) [↑↓ *артист* (4/12/5 : 8/14/7) [↑↓ *акробат* (4 : 6), **артист балету* / *балетник* (1 : 3), **артист-фокусник* [↑↓ *маніпулятор* (5 : 8)] та ін.], *бутафор* (10/2 : 16/4), *гример* (1 : 2) та ін.];

2) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “*об’єднання осіб” (у галузі культури та мистецтва) ↑↓ *[[*творчий*] *колектив* / *[[*творче*] *об’єднання* / *група* [виконавців] та ін. [↑↓ *драмспілка* (2 : 5), *трупа* (2 : 3), *хор* (12/4/5 : 23/6/9) та ін.];

3) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “*культурна організація / організація (заклад, установа, підприємство) культури” ↑↓ *бібліотека* (10 : 21), *братство* (4 : 4), *гіпротеатр* (5 : 12), *кіностудія* (13 : 33) [↑↓ **кіностудія художніх фільмів* та ін.], *реставраційний заклад* (4 : 7), *реставраційний центр* (6 : 8), *театр* (6 : 7) та ін.

Когнітосемний простір концептуальної організації НСКД, зафіксованих у 26-ти укладених в Україні мистецтвознавчих словниках, формують когнітосеми 779-ти наукових дефініцій 763-х термінів, що виявляє термінологічну багатозначність досліджуваних назв, окремі значення яких є ще й неоднорідними та містять приховану полісемію. Розмитість дефініцій та неоднорідність когнітосемного складу цих назв утруднює їх ідеографічну класифікацію, що вимагає уніфікації та впорядкування.

У п’ятому розділі “Загальномовна концептуалізація НСКД в когнітосемному просторі української мови” йдеться про особливості ідеографічної організації досліджуваної групи лексики в загальномовних словниках, зокрема такі: 1) підпорядкування деяких загальноновживаних назв гіперонімам за асоціативною ознакою; 2) множинне підпорядкування тієї

самої загальовживаної назви різним гіперонімам; 3) відсутність деяких гіперонімів до чималої кількості гіпонімів; 4) наявність синонімів (зокрема й застарілих та діалектних), загальновживаних назв на позначення професії та організації, які функціонують і поза сферою культури та мистецтва, що вимагає уточненням у *галузі культури / мистецтва*.

НСКД у загальномовному когнітопросторі з огляду на їх лексикографічну фіксацію систематизовано за 3-ма векторами ідеографічної організації поняття “суб’єкти культурної діяльності”, відповідно структурованого за такою ступеневою градацією:

1) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “*особа (людина) за професією” (у галузі культури та мистецтва) ↑↓ *автор* (9/8 : 9/9) [↑↓ *байкар* (2 : 3), *белетрист* (3 : 4), *водевіліст* (1 : 2), *інсценувальник* (1 : 2), *композитор* (2 : 3) [↑↓ *камер-музикант* (6 : 8), *мелодист* (2 : 5), *симфоніст* (3 : 4)] та ін.], *аматор* (4/9/5 : 5/9/6), син. *любитель* (3/4/6 : 3/5/6), *діяч* (у галузі культури та мистецтва) (8 : 10) [↑↓**діяч мистецтв* ↑↓ *корифей* (4/5 : 5/7)], **працівник / робітник* (у галузі культури) [↑↓ *архівіст* (1 : 2), *бібліотекар* (1 : 2), *диктор* (3 : 6), *журналіст* (7/6 : 9/8) [↑↓ *колумніст* (6 : 8), *радіожурналіст* (2 : 4), *тележурналіст* (2/3 : 4/3) [↑↓ *телеінтерв’юер* (3 : 4)] та ін.], *кінопрокатник* (1 : 2), *костюмер* (4 : 7) та ін. [↑↓ *архіваріус* (2/3 : 3/5), *архітектор* (2 : 4), *бібліограф* (1/1 : 2/3) та ін., *письменник* (3 : 5) [↑↓ *драматург* (3 : 4), *новеліст* (2 : 3), *прозаїк* (2 : 3) [↑↓ *есеїст* (2 : 4)], *романіст* (3 : 4) та ін.];

2) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “*об’єднання осіб” (у галузі культури та мистецтва) ↑↓ **[творчий] колектив / [творче] об’єднання / група виконавців* [↑↓ *ансамбль* (8 : 9) [↑↓ *банда* (7/5 : 14/10), *вокально-інструментальний ансамбль* (4/2 : 7/5) та ін. [↑↓ *група* (4/5 : 7/8) [↑↓ *біт-група* (3 : 5), *техно-група* (2 : 5), *фолк-група* (2 : 4)], **народний інструментальний ансамбль*], *квартет* (4/4 : 6/5), *оркестр* (6 : 8), *панк-група* (3 : 5) та ін.], *балет* (2 : 5), *кінокомпанія* (4/5 : 6/9), *пен-клуб* (2 : 3), *радіотеатр* (2 : 3) та ін.];

3) “суб’єкти культурної діяльності” ↑↓ “організація” ↑↓ “*культурна організація / організація (заклад, установа, підприємство) культури” ↑↓ *академія мистецтв* (7 : 9), *видавництво* (4/6 : 6/11), *кіноклуб* (6 : 9), *кіностудія* (2 : 3) та ін. [↑↓ *галерея* (6 : 8) [↑↓ *пінаотека* (3/4 : 7/5)], *музей-заповідник* (6 : 10) та ін.], **навчальний заклад* (у галузі культури), *радіостанція* (7 : 7), *редакція* (4/7 : 6/8), *телерадіоцентр* (5 : 9) та ін.

Когнітосемний простір концептуальної організації НСКД, зафіксованих у 8-ми загальномовних словниках, формують когнітосеми 876-ти тлумачень наївних дефініцій 599-ти лексем, що виявляє більший ніж у мистецтвознавчому когнітопросторі ступінь лексичної багатозначності цих назв, окремі значення яких також є неоднорідними та містять приховану полісемію. Чіткому розподілу НСКД за рівнями концептуалізації заважають також множинність підпорядкування деяких із них, широкозначні тлумачення, їх розмитість та наявність додаткових, не пов’язаних із культурою та мистецтвом, лексичних значень.

У висновках зазначено, що теоретичні засади семасіології, зокрема й когнітивної, є засадничими для семасіологічного термінознавства, особливо

одного з його напрямів – когнітивно-семасіологічного термінознавства. Вони стали підґрунтям для вироблення власної методики дослідження консубстанційних назв із опертям на запропонований *когнітивно-семасіологічний аналіз*, який дає підстави сформулювати такі висновкові теоретико-методологічні положення:

1) пошук елементарних компонентів значення саме в когнітивному аспекті, зокрема пізнання того фрагмента дійсності, який репрезентовано у форматі значення лексичної одиниці, не зводиться лише до пошуку *сем* за методикою компонентного аналізу;

2) мінімальні компоненти лексичних і термінологічних значень тісно крелюють із мінімальними компонентами знання (*когнітемами*), що вимагає віднаходження мінімальних знаннєво-значеннєвих компонентів, якими і є *когнітосеми* (когнітосемний простір НСКД в українській мові може варіювати від 1 до 54 когнітосем у змістовій структурі такої назви);

3) пошук когнітосем можна здійснити за допомогою побудови *пропозиційних моделей* у структурі поняття;

4) з огляду на консубстанційність деяких лексичних одиниць (значна кількість НСКД в українській мові мають кілька наукових дефініцій та філологічних тлумачень) важливо виявити всі мінімальні знаннєво-значеннєві компоненти (когнітосеми у форматі пропозиційних моделей), щоб з'ясувати, які з них обов'язкові для розуміння значення досліджуваних назв, а які факультативні. Результатом цієї роботи став “Зведений словник когнітосем НСКД в українській мові”, фрагмент якого подано в додатку, як словник нового типу, який може стати базою для розроблення інформаційно-пошукової системи не за принципом формального пошуку лише за ключовим словом, а й за принципом змістового пошуку за кореляцією когнітем і сем;

5) когнітосеми у форматі пропозиційних моделей допомогли: а) виявити логічні помилки в законодавчих, наукових дефініціях і наївних тлумаченнях консубстанційних НСКД (з-поміж 64 дефініцій досліджуваних назв в українському законодавстві галузі культури та мистецтва 60 виявлено з логічними помилками; з-поміж 779 мистецтвознавчих дефініцій, зафіксованих у галузевих словниках, з логічними помилками виявлено 636; з-поміж 876-ти філологічних тлумачень, засвідчених у загальномовних українських словниках із логічними помилками нараховано 772); б) розробити ґрунтовну типологію логічних помилок у дефініціях (на матеріалі НСКД таких типів логічних помилок нараховано 42); з-поміж поширених – використання в наукових дефініціях та філологічних тлумаченнях еврисемічного родового поняття, відсутність указівки на найближче родове поняття, що в українському законодавстві вилилося в опосередковані законодавчо закріплені родові поняття; в) з'ясувати стереотипи мислення, а отже, віднайти найпродуктивнішу логічну операцію, задіяну у формулюванні дефініцій і тлумачень НСКД в українській етнокulturі (такою, в усіх трьох когнітопросторах виявилася *логічна операція множення* родових і видових понять, зокрема: в українському законодавстві її задіяно в 69,7%, у термінографічних працях галузі культури

та мистецтва – в 58,2%, у загальномовних словниках – в 51,6%); г) віднайти місця концептуального розриву й здійснити чіткішу ідеографічну класифікацію саме консубстанційних назв за рівнями їх концептуальної організації та ступеневою градацією за родо-видовою ознакою (за трьома когнітопросторами на суперординаційному рівні перебуває 19 НСКД, на пресуперординаційному – 351 назва, на базовому – 738 назв, на пресубординаційному – 413, на субординаційному – 171 назва). Така нерівномірність розподілу НСКД цілком виправдана, оскільки засвідчує й підтверджує постулат про те, що на базовому рівні зосереджено найбільшу кількість лексичних одиниць, які, власне, й формують лексичний мінімум тієї чи тієї галузі знання; д) розмежувати лексично багатозначні й однозначні консубстанційні назви; для однозначних – лексично однорідні й неоднорідні за значенням (з-поміж НСКД в українській мові багатозначних – 220, лексично однорідних – 428, лексично неоднорідних – 1044).

Більшість НСКД в українській мові є похідними, з-поміж яких напродуктивніші – це витворені синтаксичним способом, що переважає в законодавчому когнітопросторі, потім морфологічним, що домінує в мистецтвознавчому й загальномовному когнітопросторах. В українському законодавстві галузі культури та мистецтва функціонує близько 765 НСКД, з яких 705 (92,2 %) не мають дефініцій. Деякі терміни мають по дві або три законодавчі дефініції, що продукує законодавчо не виправдану неузгодженість змісту відповідних термінопонять.

У мистецтвознавчих словниках зафіксовано майже ту саму кількість НСКД, що й в українському законодавстві (близько 763 термінологічних одиниць), тоді як у загальномовних українських словниках лише 599 назв. В обох когнітопросторах чимало назв мають по кілька наукових дефініцій або філологічних тлумачень, що переводить їх у розряд багатозначних. Сформульовані на основі різних родових понять наукові дефініції або філологічні тлумачення засвідчують перехід НСКД з однієї категорії понять в іншу не лише в межах мистецтвознавчого когнітопростору (вияв внутрішньосистемної полісемії), а й поза межами сфери культури та мистецтва (вияв позасистемної полісемії).

Специфіку ідеографічної репрезентації законодавчого когнітопростору за особливостями мовомислення правників розкриває систематизація НСКД за такими дихотоміями: “індивідуальний / особа – колективний / об’єднання осіб”, “професійний – непрофесійний / аматорський”, “фізичний – юридичний”. Ідеографічна ж репрезентація мистецтвознавчого й загальномовного когнітопросторів (відповідно за терміно- й лексикографічними джерелами) фактично збігається в систематизації НСКД за такими 3-ма векторами: “особа” (власне агентивні назви), “об’єднання осіб”, “організація (заклад, установа, підприємство)”.

Результатом пропонованого дослідження стало укладання “Зведеного словника назв суб’єктів культурної діяльності в українській мові” як самостійного видання, що на перспективу передбачає створення інформаційно-пошукової системи, яка дасть змогу на запит ключової назви

не лише активувати всі її законодавчо, лексикогорафічно й термінографічно засвідчені значення в українській мові, а й показати ідеографічну організацію НСКД за рівнями концептуалізації.

Основні положення дисертації відбито в таких публікаціях:

1. *Сушко Н.* Ідеографічна організація назв суб'єктів культурної діяльності в нормативно-правових актах / Н. Сушко // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного ун-ту імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. 20. – С. 642–649.

2. *Сушко Н.* Словничок ідеографічної організації назв суб'єктів культурної діяльності (когнітосфера законодавства) / Н. Сушко // Лексикографічний бюлетень : [зб. наук. пр.]. – К. : Ін-т української мови НАНУ, 2010. – Вип. 19. – С. 183–208.

3. *Сушко Н.* Особливості ідеографізації назв суб'єктів культурної діяльності в “Класифікаторі професій” / Н. Сушко // Українська мова у ХХІ столітті: традиції і новаторство : [тези доп. Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених, Київ, 21–23 квітня 2010 р.]. – К. : Ін-т української мови НАН України, 2010. – С. 162–164.

4. *Сушко Н.* Особливості структурної організації дефініцій назв суб'єктів культурної діяльності / Н. Сушко // Українська мова. – 2011. – № 1. – С. 89–98.

5. *Лозова Н. Г.* Парадигма наукових пошуків сучасної семасіології / Н. Г. Лозова // Культура народів Причорномор'я. – 2011. – Т. 1. – № 206. – С. 43–47.

6. *Лозова Н. Г.* Когнітивна семасіологія (семантика) як новий напрям досліджень / Н. Г. Лозова // Мовознавчі студії Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 33. – С. 303–307.

7. *Лозова Н. Г.* Типологічні різновиди сем. Поняття семантичного (семасіологічного) простору / Н. Г. Лозова // Українська мова у ХХІ столітті: традиції і новаторство: [тези доп. Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених, Київ, 24–26 квітня 2012 р.]. – К. : Ін-т української мови НАН України, 2012. – С. 317–321.

8. *Лозова Н. Г.* Матеріали до Словника концептуальної / ідеографічної організації назв суб'єктів культурної діяльності (термінографічна когнітосфера культури та мистецтва) / Н. Г. Лозова // Лексикографічний бюлетень : [зб. наук. пр.]. – К. : Ін-т української мови НАНУ, 2013. – Вип. 22. – С. 117–128.

9. *Лозова Н. Г.* “Когнітема – когнітивний простір”, “когнітосема – когнітивно-семасіологічний простір”: диференціація понять / Н. Г. Лозова // Термінологічний вісник : [зб. наук. пр.] : [у 2 ч.]. – К. : Ін-т української мови НАН України, 2013. – Вип. 2 (1). – С. 135–138.

10. *Лозова Н. Г.* Сучасні погляди на мову українського законодавства / Н. Г. Лозова // Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії : [матеріали наук.-практ. конф., Львів, 9–10 серпня 2013 р.]. – Львів : ГО “Наукова філологічна організація ЛОГОС”, 2013. – С. 67–70.

11. Лозова Н. Г. Идеографічна класифікація як основа концептуалізації / Н. Г. Лозова // Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів : [матеріали наук.-практ. конф., Одеса, 13–14 вересня 2013 р.]. – Одеса : Південноукраїнська організація “Центр філологічних досліджень”, 2013. – С.10–14.

12. Лозова Н. Г. Семасіологічне термінознавство в парадигмі наукових пошуків сучасної семасіології / Н. Г. Лозова // Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури : [матеріали наук.-практ. конф., Львів, 22–23 лютого 2013 р.]. – Львів : ГО “Наукова філологічна організація ЛОГОС”, 2013. – С. 74–76.

13. Лозова Н. Г. Процеси терміноутворення назв суб’єктів культурної діяльності в парадигмі наукових пошуків сучасного термінознавства / Н. Г. Лозова // Діалог мов – діалог культур. Україна і світ. – Мюнхен : Verlag Otto Sagner, 2013. – С. 162–169.

14. Лозова Н. Г. Особливості морфологічного терміноутворення назв суб’єктів культурної діяльності в когнітосфері українського законодавства / Н. Г. Лозова // Українська мова. – 2014. – № 2 (50). – С. 68–74.

15. Лозова Н. Г. Идеографическая классификация как основа концептуализации названий субъектов культурной деятельности в украинском законодательстве / Н. Г. Лозова // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: «Лингвистика». – 2014. – № 3. – С. 30–36.

16. Лозова Н. Г. Значення – дефініція – когнітивна дефініція / Н. Г. Лозова // Термінологічний вісник / [зб. наук. пр.] : [у 2-х ч.]. – К. : Ін-т української мови НАН України, 2015. – Вип. 3 (1). – С. 71–82.

АНОТАЦІЯ

Лозова Н. Г. Идеографічна репрезентація когнітосемного простору назв суб’єктів культурної діяльності в українській мові. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2016.

У роботі розкрито механізми ідеографічної репрезентації когнітосемного простору НСКД за рівнями їх концептуалізації, поняттєвою градацією та когнітосемним складом у трьох просторах – загальнонавчальному, законодавчому (культури та мистецтва) й мистецтвознавчому. Уперше розроблено ґрунтовну типологію законодавчих і наукових дефініцій та філологічних тлумачень за виявленими в них логічними помилками. Запропоновано методику когнітивно-семасіологічного аналізу консубстанційних назв і на цій основі сформульовано окремі теоретичні положення когнітивної семасіології в її екстраполяції на наукові пошуки в сучасному термінознавстві.

Ключові слова: концептуалізація, ідеографічна репрезентація, когнітема, когнітосемний простір, когнітосема.

АННОТАЦИЯ

Лозовая Н. Г. Идеографическая репрезентация когнитосемного пространства названий субъектов культурной деятельности в украинском языке. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Восточноевропейский национальный университет имени Леси Українки, Луцк, 2016.

В работе раскрыты механизмы идеографической репрезентации когнитосемного пространства НСКД соответственно уровням их концептуализации, понятийной градации и когнитосемного состава в трех пространствах – общеязыковом, законодательном и искусствоведческом.

Раскрыта корреляция основных понятий метаязыка исследования: “информема – знание – когнитема” / “сема – семема” // “когнитосема”, “когнитемное – когнитивное пространство” – “когнитопространство” / “семное – [лексико-]семантическое – семантическое (семасиологическое) пространство” // “когнитосемное – когнитивно-семасиологическое пространство”, “законодательное – научное – наивное понятие”, “лексическое – терминологическое – психологически реальное значение”, “законодательная – научная – когнитивная дефиниция” / “филологическое толкование” / “логическая операция определения”, “идеографическая – концептуальная – тематическая систематизация”.

Впервые разработана типология законодательных и научных дефиниций, а также общеязыковых толкований. Предложена методика когнитивно-семасиологического анализа, которая предполагает выявление когнитем на основе моделирования логической структуры законодательных, научных и наивных понятий с помощью пропозициональных моделей в формате атрибутивных суждений в их корреляции с семным составом лексического и/или терминологического значений слова.

Теоретические положения семасиологии, в частности когнитивной, являются основоположными для когнитивно-семасиологического терминоведения, что дает основания сформулировать несколько теоретико-методологических постулатов предлагаемого исследования. Во-первых, минимальные компоненты лексических и терминологических значений (семы) тесно связаны с минимальными компонентами знания (когнитемами), что предполагает поиск когнитосем, который можно осуществить с помощью предварительного поиска пропозициональных моделей в структуре понятия, в основе которых лежат атрибутивные суждения. Во-вторых, поиск когнитосем в формате пропозициональных моделей помогает: а) определить обязательные для понимания значения тех или иных наименований знаниевые компоненты и факультативные, которые не передают основного содержания понятий; б) отыскать логические ошибки в законодательных и научных дефинициях, в наивных толкованиях консубстанциональных терминов; в) разработать общую типологию логических ошибок в дефинициях; г) раскрыть стереотипы мышления, а следовательно, отыскать наиболее продуктивную логическую операцию определения,

задействованную в формулировке дефиниций и толкований НСКД в украинской этнокультуре (как таковой, во всех трех исследовательских пространствах оказалась логическая операция умножения родовых и видовых понятий); д) определить места концептуального разрыва в идеографической классификации НСКД с учетом уровней их концептуальной организации и ступенчатой градации по родо-видовому признаку; е) разграничить по признаку однородности – неоднородности лексически многозначные и однозначные наименования.

Специфику идеографической репрезентации когнитосемного пространства НСКД в украинском законодательстве раскрывают дихотомии: “индивидуальный / лицо – коллективный / объединение лиц”, “профессиональный – непрофессиональный / любительский”, “физический – юридический”. Идеографическая репрезентация когнитосемного пространства НСКД искусствоведческого и общезыкового пространств (по данным термино- и лексикографических источников) фактически совпадает по таким векторам: “лицо”, “объединение лиц”, “организация (заведение, учреждение, предприятие)”.

Ключевые слова: концептуализация, идеографическая репрезентация, когнитема, когнитосемное пространство, когнитосема.

SUMMARY

Lozova N. G. Ideographical representation of the cognitoseme's space of the names of subjects of cultural activity in Ukrainian language. – Manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of Philological Sciences in Ukrainian language, code of speciality – 10.02.01. Eastern European national university by Lesia Ukrainka, Lutsk, 2016.

The mechanisms of ideographical organization of cognitive space of the names of subjects of cultural activity according to the levels of their conceptualization, concept gradation and cognitosemes composition in three spaces – current, legislative and professional (cultures and arts) are investigated. The exhaustive typology of legislative and scientific definitions and current interpretations is first worked out. The methodology of cognitive-semasiological analysis of consubstantive lexical units is offered and on this basis theoretical positions of new direction – Cognitive Semasiology in the extrapolation on scientific searches in modern terminology are worked out.

Key words: conceptualization, ideographical organization, cogniteme, cognitoseme's space, cognitoseme.

Підписано до друку 13.12.2016 р. Формат 60×90¹/₁₆. Папір офсетний.
Друк різнографічний. Автор. арк. 0,9. Тираж 100 екз. Зам. № 1326

Видавництво та друк – ПП. Лисенко М.М.
16600, м. Ніжин Чернігівської обл., вул. Шевченка, 20, тел. 0(4631)90995
E-mail: vidavec.lisenko@gmail.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.